

WARTOŚCI KULTUROZNAWCZE
PODRĘCZNIKA JĘZYKA ROSYJSKIEGO
DLA KLASY IV LICEUM OGÓLNOKSZTAŁCĄCEGO¹

Przed dziesięciu laty w trakcie batalii o zmiany programów i podręczników języka rosyjskiego dla szkół podstawowych i średnich ukazał się artykuł W. Gałęckiego². Autor akceptując wiele nowatorskich koncepcji, wyrażał w nich obawę, aby nauka języka, szczególnie w szkole średniej, nie ograniczała się do swobodnych rozmów na tematy życia codziennego. Uczeń, twierdził Gałęcki, powinien poznawać kulturę ZSRR, co zagwarantują przede wszystkim teksty wybitnych pisarzy i poetów rosyjskich i radzieckich, reprodukcje dzieł malarzy i odpowiednio dobrane spreparowane opowiadania.

Stanowisko W. Gałęckiego w tej kwestii nie straciło nic ze swej aktualności. Wiedza o kulturze ZSRR wywiera poważny wpływ na sam proces uczenia się i nauczania. Oddziaływanie to idzie w kilku kierunkach. Wiadomości o kulturze ZSRR pogłębiają kulturę ucznia, a przez to wzbogacają go wewnątrz, poszerzają horyzonty myślowe, pozwalają lepiej zrozumieć kulturę własnego kraju, utrwalać uczucia przyjaźni do Związku Radzieckiego, wzmagają zainteresowanie językiem, który staje się dzięki temu łatwiej przyswajalny, stwarzają bazę tematyczną, w oparciu o którą kształtują się umiejętności językowe.

Na przykładzie analizy podręcznika dla kl. IV liceum ogólnokształcącego postaramy się dać odpowiedź na pytanie, o ile autorzy nowych podręczników uwzględnili postulaty nie żyjącego już Profesora.

Kultura to „całokształt dorobku ludzkości społecznie utrwalony i gromadzony w ciągu jej dziejów, stale wzbogacany nowymi dziełami twórczymi i pracą wszystkich społeczeństw, [...] grup, jednostek w danej epoce historycznej, uwarunkowany stopniem opanowania sił przyrody, osiągniętym stanem wiedzy i twórczości artystycznej oraz formami współżycia społecz-

¹ C. Sim, W. Woźniewicz, *Русский язык для klasy IV liceum ogólnokształcącego*. PZWS, Warszawa 1970.

² W. Gałęcki, *W obawie nieporozumień*. „Język Rosyjski” 1962, nr 4, s. 38—44; nr 5, s. 32—39.

nego”³. Wartości kulturoznawcze obejmują więc wiedzę o teraźniejszości i przeszłości danego kraju, o jego dobrach duchowych i materialnych. Hierarchię ważności w podaniu zagadnień kulturoznawczych ustala program nauczania. Mówi on, że głównym celem nauczania języka rosyjskiego jest opanowanie praktycznej znajomości języka. Obok tego celem nauczania języka rosyjskiego jest zaznajomienie uczniów z życiem i kulturą ZSRR. Jak wynika z założeń programu, cel kulturoznawczy jest podporządkowany celowi językowemu i dlatego wiadomości o kulturze ZSRR nie mogą być przyswajane kosztem praktycznego władania językiem obcym. Jednak między treściami kulturoznawczymi a kształtowaniem nawyków językowych istnieje ścisła zależność. Poznanie języka i wyrabianie umiejętności posługiwania się nim dokonuje się na bazie treści kulturoznawczych.

Podręcznik dla IV LO nie odbiega w swoim układzie od podręczników przeznaczonych dla klasy I, II i III. Podzielony jest na siedemnaście paragrafów, z których każdy poświęcony jest jednemu, szeroko pojętemu tematowi i stanowi jednostkę metodyczną obliczoną na dwie do czterech godzin lekcyjnych. Paragraf rozpoczyna się od działu wstępnego *Вводные упражнения*, którego celem jest wprowadzenie w nowy temat, zainteresowanie nim uczniów oraz zaktywizowanie i wzbogacenie wprowadzonych wcześniej środków językowych. Zawarte w tym dziale różnorodne ćwiczenia mobilizują do mówienia. W wielu wypadkach już w tym dziale uczeń poznaje pewne zjawiska kultury ZSRR. Po ćwiczeniach wstępnych umieszczony jest komentarz historycznoliteracki. Jest on niezbędnym ogniwem pozwalającym właściwie i wszechstronnie zrozumieć treść i problematykę tekstu. Cenną nowością jest to, że informacje o pisarzach zawarte w komentarzu nie następują kolejno po sobie (jak to było w dawnym podręczniku do klasy XI liceum ogólnokształcącego). Paragrafy prezentujące twórców zostały oddzielone od siebie materiałem ukazującym współczesne oblicze ZSRR. Pozwala to uniknąć priorytetu historii literatury nad współczesnością. Układ podręcznika stwarza okazję do powtarzania uprzednio poznanych wiadomości, a więc do wszechstronnego wykorzystania materiału językowego zawartego w tekstach. Może ono dokonywać się w płaszczyźnie porównywania cech osobowości pisarzy, charakteru twórczości, tematyki utworów itp. Takie zabiegi metodyczne przyniosą korzyści językowe, poznawcze i wychowawcze.

Po komentarzu umieszczony jest tekst literacki. W podręczniku dla klasy IV utwory literackie są najobszerniejszym źródłem wiadomości o kulturze Rosji i ZSRR. Podręcznik stanowi jakby krótki przegląd historii literatury rosyjskiej XIX w. Zbliży to nowy podręcznik do dawnego i zasadniczo odróżnia go od podręczników dla klas I i II, gdzie teksty literackie zamieszczane były sporadycznie. Uczeń klasy IV liceum ogólnokształcącego

³ *Wielka Encyklopedia Powszechna PWN*, Tom VI. Warszawa 1963, s. 294.

językowo, intelektualnie i uczuciowo dorósł do tego, aby rozumieć dzieła oddziałujące na wyobraźnię, uczucia, wolę, dorósł do właściwego pojmowania i oceny środków wyrazu artystycznego.

W nowym podręczniku zmianie uległ nie tyle dobór tekstów literackich, co formy ich opracowywania. Są one bardzo różnorodne. Najczęściej zaleca się charakterystyki, dokonanie oceny stosunków ekonomiczno-społecznych epoki, określenie myśli przewodniej utworu itp. Kolejny dział paragrafu nosi nazwę *Задания*. Służy on pomocą przy dokonywaniu analizy tekstu. W większości wypadków w dziale tym umieszczone są pytania problemowe typu:

Почему Червяков вызывает у нас жалость и даже презрение? Какое настроение и какие стремления поэта выражены в стихотворении *Выхожу один я на дорогу*?

Wszystkie pytania umieszczone w dziale *Задания* dostosowane są do właściwości psychicznych licealisty, który lubi wyrażać osobisty stosunek do otaczającej rzeczywistości. Teksty literackie o bardzo złożonej i ciekawej problematyce stanowią dobry materiał do dyskusji.

Następny dział paragrafu to *Объяснения и упражнения*. Zawiera on materiał gramatyczny, ortograficzny oraz leksykalny i wiąże się z zamieszczonymi wcześniej utworami (omawiane w tym paragrafie zjawiska gramatyczne ilustrowane są wyrażeniami i zwrotami zaczerpniętymi z tekstów). Cenne są ćwiczenia wdrażające do prawidłowego stosowania poznanych zasad i reguł. Niekiedy i w nich znajduje się materiał kulturoznawczy. Są to najczęściej ciekawostki z różnych dziedzin życia. Poszczególne działy paragrafu wyróżniają się starannym opracowaniem graficznym. Wiele zwrotów i wyrażen ujęto w ramki lub wydzielono tłustym drukiem. Pozwoli to uczniowi łatwiej je przyswoić.

Treści kulturoznawcze zawarte w podręczniku dla klasy IV liceum ogólnokształcącego podzielić można na kilka działów tematycznych:

1. Postacie wybitnych przedstawicieli kultury rosyjskiej;
2. Obrazy z przeszłości Rosji;
3. ZSRR a Polska — przyjaźń i współpraca;
4. Epizody z życia miast (Moskwa);
5. Życie emocjonalne ludzi radzieckich;
6. Piękno przyrody rosyjskiej.

Niektóre problemy przewijają się przez wszystkie podręczniki szkoły średniej (wynika to z koncentrycznego układu materiału), inne są dla ucznia nowością.

Ad 1. Wybitnym twórcom kultury rosyjskiej poświęcono w podręczniku do klasy IV LO najwięcej tekstów (trzy utwory literackie, osiem komentarzy historycznoliterackich, trzy spreparowane opowiadania). Klasyków litera-

tury uczeń poznaje poprzez ich własny dorobek, który w podręczniku obejmuje fragmenty najcenniejszych dzieł Puszkina, Lermontowa, Gogoła, Hercena, Turgieniewa, L. Tołstoja, Czechowa. Zreformowany podręcznik kontynuuje więc tradycje dawnego podręcznika do klasy XI LO, z tym że bardzo często widać w nim nowatorskie podejście do materiału literackiego. Przejawia się ono już w komentarzach historycznoliterackich, których większość napisana jest żywym, współczesnym językiem rosyjskim. Zawarte w nich treści podane są w sposób logicznie usystematyzowany i ciekawy. Szczególnie interesująco nakreślone zostały sylwetki Lermontowa, Gogoła, Turgieniewa, L. Tołstoja, Czechowa, a także Szalapina (zaakcentowano ich odrębność osobową i twórczą, określono miejsce w rozwoju kultury rosyjskiej). Mniej ciekawie zostali przedstawieni Puszkini i Hercen. Utrudni to wytworzenie się emocjonalnego stosunku ucznia do tych pisarzy, pośrednio obniży zainteresowanie językiem. Dlatego komentarze te nauczyciel lub uczniowie powinni uzupełnić, najlepiej sięgając do odpowiednich monografii. Zdobyte poprzez lekturę wiadomości można przekazać w formie referatu lub wprowadzenia do dyskusji. Referat taki może być równocześnie ćwiczeniem w osłuchiowaniu się z poprawnym językiem rosyjskim, które poszerza bierny zasób leksykalny ucznia. Referat powinien być „spotkaniem z ciekawą indywidualnością” pisarza, który urzeka, onieśmiela, niepokoi czy wywołuje uśmiech. Będzie to forma pracy wzbogacająca osobowość ucznia, skłaniająca go do refleksji. Bliższe poznanie osobowości autora ułatwi właściwe zrozumienie problematyki utworu.

Liczne komentarze historycznoliterackie uzupełniają portrety pisarzy. Mogą one służyć jako materiał do ćwiczeń językowych, szczególnie leksykalnych, stylistycznych. Ciekawymi formami pracy będą tu charakterystyki, opisy, rozprawki.

Puszkini i Lermontow przemawiają do ucznia trzema utworami literackimi o charakterze autobiograficznym. Są to *Памятник* (§ 1, s. 5—6) i *Я помню чудное мгновенье* (§ 3, s. 24) Puszkina oraz *Выхожу один я на дорогу* (§ 5, s. 45) Lermontowa. Przed przystąpieniem do analizy wymienionych utworów pożądanym zabiegiem kształcącym byłoby powtórzenie wiadomości o poecie, uzyskanych przez uczniów w młodszych klasach szkoły średniej.

Po omówieniu twórczości Puszkina i Lermontowa warto dokonać porównania ich cech osobowości i stylu pisarskiego. Konkretnym materiałem potwierdzającym ich odrębność osobową i twórczą są przede wszystkim utwory literackie. Takie zestawienie to nie tylko okazja do powtórzenia materiału językowego, lecz również wdrażanie ucznia do umiejętności systematyzowania wiadomości, dokonywania cennych porównań i uogólnień.

Dwa spreparowane opowiadania: *Сатана* M. Smolnikowa i *Ясная Поляна* G. Mogilewskiego prezentują Szalapina, Miecznikowa, i Lwa Tołstoja. Teksty z życia wybitnego śpiewaka operowego zostały wplecione

w barwne i dynamiczne opowiadanie. Akcja jego toczy się za kulisami teatru, gdzie poznajemy bohatera jako odważnego człowieka sympatyzującego z ruchem rewolucyjnym. Informacji o Szalapinie był pozbawiony podręcznik do kl. XI LO. W nowym podręczniku uczeń w przystępnej językowo formie poznaje sylwetkę artysty. Przedstawione w opowiadaniu fakty skłaniają do refleksji na temat ludzkiego postępowania, kształcą wrażliwość moralną młodych czytelników. Pośrednio uczeń poznaje epokę i ludzi walczących z caratem. W centrum kolejnego opowiadania znajdują się przedstawiciele dwóch różnych dziedzin: nauki (Miecznikow) i literatury (L. Tołstoj). Zostali oni przedstawieni epizodycznie, lecz ciekawie. Młody czytelnik poznaje ich poglądy na naukę i sztukę. Dodatkowe wiadomości o życiu Miecznikowa można uzyskać z notatki umieszczonej w dziale *Объяснения и упражнения*. Byłoby lepiej, gdyby informacje o wybitnym mikrobiologu — laureacie nagrody Nobla umieszczone zostały w dziale wstępnym (*Вводные упражнения*). Zadaniem nauczyciela lub zdolniejszego ucznia będzie ożyczenie suchych informacji, podanych stylem encyklopedycznym. Zarówno opowiadanie, jak i krótka nota o samym Miecznikowie, zawierają dużo materiału poznawczego, który stanowić może bazę do ćwiczeń w mówieniu, czytaniu i do ćwiczeń stylistycznych.

Resumując, trzeba stwierdzić, że autorzy podręcznika starannie dobrali materiał poznawczy o ludziach minionych epok. Wybrali jednostki prezentujące różne kręgi kulturalne i wartości osobowe. Wszystkie teksty spełniają funkcję poznawczą, językową i wychowawczą.

Ad 2. Utwory ukazujące przeszłość Rosji można podzielić na teksty o problematyce historycznej: A. S. Puszkina *В Сибирь* (§ 3, s. 22); M. J. Lermontowa *Бородино* (§ 5, s. 46—48); L. Tołstoj *Севастополь в мае* (§ 10, s. 84—86) i teksty o tematyce społeczno-obyczajowej: A. S. Puszkina *Евгений Онегин* (§ 3, 25—36); J. S. Turgieniew *Бирюк* (§ 9, s. 74—78); W. N. Gogol fragment powieści *Мертвые души* zatytułowany *Коробочка* (§ 7, s. 57—60).

Wiersz *В Сибирь* poprzedza komentarz historycznoliteracki dostarczający niezbędnych faktów o powstaniu dekabrystów. Zapoznając się z utworem, uczniowie poznają epokę i jej reprezentantów. Wiersz skłania do refleksji, uczy szacunku dla bohaterstwa jednostek walczących z tyranią o wolność, budzi uczucia przyjaźni do narodu rosyjskiego. Przy omawianiu utworu nauczyciel powinien wyeksponować zbieżność losów narodu polskiego i rosyjskiego w ich walce z samowładztwem carów. Będzie to moment wychowawczy lekcji. Językowo utwór ten jest dość trudny (forma wierszowana, archaiczne słownictwo), nie przekracza on jednak możliwości ucznia. Wiersz Lermontowa *Бородино* poprzedzony jest również komentarzem historycznoliterackim, w którym słusznie akcentuje się odrębność twórczą poety — romantyczne ujęcie losów bohaterów i zjawisk życia. Ponieważ wiersz sławi tradycje patriotyczne roku 1812, przed przystąpieniem do analizy nauczyciel powinien odwołać się do wiadomości historycznych uczniów dotyczących wojen

napoleońskich. Nie będzie to trudne, gdyż temat ten poruszany był w klasie II LO. Wartości poznawcze wiersza są odmienne od wiersza *В Сибирь*. Lermontow ukazuje odwagę prostych ludzi, płynącą z głębokiego przywiązania do Ojczyzny. Opracowanie utworu może być połączone z omówieniem przykładów patriotycznych postaw jednostek i zbiorowości w trudnych chwilach dziejowych (rewolucje, wojny narodowe). Oprócz proponowanych przez autorów podręcznika form omawiania tekstu, utwór może być punktem wyjścia do dokonania charakterystyki zbiorowej. Służyć ona będzie zarówno kształceniu umiejętności językowych, jak i kształceniu logicznego myślenia, wyrabianiu umiejętności zwięzłego formułowania myśli. Ponieważ tekst nastęrcza uczniowi trudności językowe, należy zastosować odpowiednie objaśnienia trudniejszych słów i zwrotów.

Opowiadanie Lwa Tołstoja *Севастополь в мае* jest tekstem wstrząsającym. Utwór ten w sposób szczególny oddziałuje wychowawczo: potępie wojnę, budzi uczucia humanitarne, skłania do refleksji nad losami bohaterów, widzenia w zbiorowości zindywidualizowanych jednostek. Wysoki poziom literacki utworu rozwija smak estetyczny, kształci kulturę słowa. Tekst wzbogaca bierny i czynny zapas słownictwa i może być materiałem do różnorodnych ćwiczeń w mówieniu, czytaniu i pisaniu.

Cykl tekstów należących do drugiej grupy otwierają fragmenty poematu Puszkina *Евгений Онегин*. Umożliwiają one uczniowi poznanie stylu życia ziemianstwa i arystokracji rosyjskiej. Obok warstwy obyczajowej fragmenty zamieszczone w podręczniku pozwalają młodzieży zapoznać się, choć w ograniczonym zakresie, z problematyką ogólnoludzką utworu. Zrozumienie całości poematu zapewniają streszczenia informujące o wydarzeniach, których nie zawierają fragmenty. Analiza cech osobowości bohaterów, charakterystyka tła obyczajowo-społecznego, będą ćwiczeniem o dużych wartościach językowych kształcących i wychowawczych. Praktyka szkolna dowodzi, że tekst ten cieszy się dużym zainteresowaniem uczniów.

Kolejnym tekstem podejmującym tematykę obyczajowo-społeczną jest fragment powieści Gogola *Martwe dusze*. Uczeń znajduje tu dużo materiału poznawczego. Postacie Koroboczki i Cziczikowa będą śmieszyć, intrygować ucznia, dawać asumpt do dyskusji, do oceny postępowania bohaterów i szukania motywów ich zachowania. Czytelnik poznaje także środowisko bohaterów. Wprowadzeniem do dyskusji jest komentarz historycznoliteracki.

Następnym tekstem z tego cyklu jest opowiadanie Turgieniewa *Бурюк* (§ 9, s. 74—78). Zawarty w utworze konflikt — niepisana tragedia gajowego, który, spełniając nałożony nań obowiązek, surowo karze tak samo nieszczęśliwych jak on wieśniaków, daje pojęcie o sytuacji pańszczyźnianego chłopca, wzrusza i prowokuje do dyskusji. Wykorzystaniu poznawczych, kształcących i wychowawczych wartości utworu sprzyjają umieszczone po tekście pytania, dobrze pomyślane i zmuszające uczniów do twórczych wypowiedzi. Mobilizują one do mówienia, do analizowania przedstawionych w utworze zjawisk.

Zawarte w tekście liryczne opisy przyrody rozwijają i kształcą poczucie estetyczne.

Do utworów obyczajowych należy także satyryczne opowiadanie Czechowa *Смерть чиновника* (§ 16, s.131—133). Nota biograficzna i komentarz historycznoliteracki pozwalają lepiej zrozumieć to opowiadanie, nauczycielowi zaś ułatwiają dokonanie analizy. Nowela *Смерть чиновника* posiada duże walory poznawcze, głęboki wydźwięk społeczny. Zachowanie bohatera jest wykładnikiem stosunków społecznych, które pozbawiały człowieka godności osobistej. Utwór, przepojony Czechowowskim humorem, stwarza doskonałą okazję nie tylko do wszelkiego rodzaju ćwiczeń językowych (zwłaszcza ćwiczeń w mówieniu), lecz również stanowi świetny materiał do dyskusji na temat postaw ludzkich.

Opowiadanie Czechowa zamyka listę tekstów poświęconych problematyce obyczajowo-społecznej i historycznej. Należą tu utwory różnych gatunków literackich, bohaterowie reprezentują różne środowiska społeczne. Dają one obraz losów społeczeństwa rosyjskiego na przestrzeni wieku XIX i stanowią doskonały materiał do nauki języka — posiadają wielkie wartości kulturoznawcze.

Ad 3. Temat przyjaźni między narodami Polski i Związku Radzieckiego jest dla ucznia klasy IV liceum ogólnokształcącego zagadnieniem bliskim zarówno ze względu na to, że był omawiany w klasach młodszych, jak i na to, że jest on często poruszany w prasie, radiu i telewizji. Podejście autorów podręcznika do tego problemu nie pozbawione jest jednak nowatorstwa. Wszystkie czytanki ukazują przyjaźń między bratnimi narodami na tle konkretnych warunków historyczno-społecznych w aspekcie kontaktów międzyludzkich. Ze względu na treść i formę można je podzielić na dwie grupy. Do pierwszej należą adaptowane opowiadania mówiące o kontaktach zawodowych i osobistych przedstawicieli narodu polskiego i rosyjskiego. Czytanka J. Makarenki *Поездам — зеленый путь* (§ 8, s. 65—69) przedstawia rozmowy dwóch dyspozytorów, kierujących przewozem towarów i surowców na pogranicznych stacjach Medyka i Mostiska. Uzupełnieniem opowiadania jest dość obszerny komentarz mówiący o stosunkach handlowych między ZSRR a Polską. Wartości poznawcze i wychowawcze czytanki wynikają z prezentowanych w niej treści. Uczeń poznaje fakty dotyczące wymiany handlowej między Polską a ZSRR i jej rolę w rozwoju gospodarki naszego kraju, a równocześnie rzeczowe i przyjacielskie rozmowy toczone przez dyspozytorów budzą u czytelników sympatię dla tych dwojga ludzi — kolegów po fachu i przyjaciół gotowych przyjść sobie nawzajem z pomocą w potrzebie.

W opowiadaniu Z. Szatałowej *Тринадцать лет спустя* (§ 4, s. 36—39) zawarty jest duży ładunek emocjonalny. Bohaterami są polski pisarz Newerly i Rosjanin doktor Diegtiarow, którzy zawarli przyjaźń w obozie koncentracyjnym, a więc tam, gdzie sprawdzało się w sytuacjach ostatecznych mo-

rale jednostki. Czytanekę uzupełnia autentyczne zdjęcie przedstawiające spotkanie dwóch przyjaciół. Wprowadzeniem do czytanki jest dialog umieszczony w ćwiczeniach wstępnych.

Do drugiej grupy tekstów traktujących pośrednio o przyjaźni polsko-radzieckiej należą dialogi. Mówią one o wzajemnych kontaktach ludzi w sytuacjach życia codziennego. Miejscem akcji dialogów jest sklep, ulica, dworzec kolejowy, zaś rozmówcami — Polacy i Rosjanie. Wszystkie teksty dialogowe dostarczają cennego materiału językowego: zwrotów i konstrukcji zdaniowych, które można odtwórczo i twórczo wykorzystać do ćwiczeń w mówieniu, pisaniu i czytaniu. Poprzez dialogi uczeń poznaje realia życia codziennego ZSRR, ma możliwość porównania ich z rzeczywistością polską. Przy wykorzystywaniu dialogów w praktyce szkolnej pożądane jest, aby nauczyciel dobrze znał zagadnienia życia współczesnego ZSRR i mógł w razie potrzeby ożywić informacje podręcznikowe.

Swoistym prologiem do tekstów podręcznika traktujących o współczesnych przyjaznych stosunkach narodu polskiego i rosyjskiego jest fragment wspomnień Hercena *Былое и думы* zatytułowany *Добрый и прекрасный друг* (§ 14, s. 112). Dotyczy on czasów odległych o całe stulecie i mówi o życzliwych stosunkach między przedstawicielami obu narodów Worcellem i Hercenem. Jest to jeden z najcenniejszych językowo, poznawczo i wychowawczo tekstów. Pogłębia on uczucia patriotyczne, uczy szacunku do narodu rosyjskiego. Jego omawianie powinno sprawić uczniom i nauczycielowi wiele satysfakcji. Autorzy podręcznika proponują ciekawe formy opracowania tekstu. Są to m. in. charakterystyki, opowiadania monologiczne z planem i bez planu.

Ad 4. O współczesnym życiu miast radzieckich i ich mieszkańców (ściślej: Moskwy i moskwian) mówią w podręczniku dla klasy IV liceum ogólnokształcącego dwa adaptowane opowiadania nasycone dialogami: *Прогулка по улице Горького* (§ 2, s. 14—16) i *Москвичи* М. Galejewej (§ 2, s. 14—16). Stolicę ZSRR uczeń miał już możliwość poznać na podstawie czytanek opracowywanych w młodszych klasach liceum. W klasie IV jest to więc ponowne „spotkanie” z Moskwą, którego celem jest powtórzenie dotychczasowych wiadomości i dokonanie pewnych uogólnień. Autor pierwszego opowiadania dostarcza uczniowi wielu interesujących faktów i ciekawostek dotyczących historii miasta i wybitnych ludzi z nim związanych (Puszkińska, Gorkiego, Majakowskiego), zabytków architektury, ukazuje dynamiczną rozbudowę stolicy ZSRR. Informacje te są przeplatane dygresjami odautorskimi. Tekst spełni swe zadanie poznawcze i wychowawcze, jeżeli dołączone do czytanki ryciny uzupełnione zostaną wartościowymi pomocami wizualnymi i audio-wizualnymi w postaci filmu, przeźroczy, obrazów i albumów oraz dodatkowym komentarzem nauczyciela. Komentarz ten, właściwie opracowany i podany, dając uczniom możliwość osłuchania się z językiem, wpłynie jednocześnie na pogłębienie ich zainteresowania przedmiotem, poszerzenie zasobu

leksykalnego, pobudzi aktywność uczniów, a więc chęć częstszego wypowiedzenia się w języku obcym. W klasach mniej zdyscyplinowanych moment osłuchiwania się z językiem rosyjskim zmusza uczniów do skupienia uwagi. Pomoce wizualne pomagają niejako uczniowi „wędrować” po Moskwie, przyswajając sobie bogaty materiał poznawczy. Czytanka nie stanowi więc dla ucznia „łatwizny”, lecz wzbogaca jego wiadomości o nowe elementy. Forma dialogowa tekstu sugeruje, aby był on wykorzystany z podziałem na role. Utrwalanie wiadomości może odbywać się w formie dialogu sytuacyjnego lub opowiadania ciągłego.

Opowiadanie *Москвичи*, poświęcone również współczesnej Moskwie, należałoby przerabiać w ścisłym związku z omówionym wyżej. Czytanka ta — w odróżnieniu od poprzedniej, informacyjnej — ma charakter epicki, posiada jednostkowego bohatera. Uczeń ma możliwość spojrzenia na Moskwę oczyma rozentuzjasmowanej romantycznej koleżanki, która zwiedza miasto.

Tekst dostarcza materiału poznawczego, jest także okazją do dyskusji. Może się ona toczyć wokół postępcu szofera, który nie pobiera opłaty za przejazd głównymi arteriami Moskwy. Będzie to okazją do wymiany zdań w języku obcym, dokonania charakterystyk bohaterów. Poznawcze oddziaływanie utworu będzie o wiele większe, jeżeli opisy zostaną ożywione pomocami poglądowymi.

Formy utrwalania wiadomości mogą być podobne jak w poprzednim tekście. Trzeba podkreślić, że propozycje autorów podręcznika dotyczące opracowania czytanek są przemyślane i stwarzają możliwości pełnego wykorzystania zawartego w nich materiału językowego i treści kulturoznawczych. Ad 5. Przeżycia ludzi radzieckich ilustrują dwa teksty: wiersz E. Dołmatowskiego *Комсомольская площадь* (§ 2, s. 16) i opowiadanie J. Bondariewa *Простите нас* (§ 13, s. 104).

Wiersz Dołmatowskiego to wynurzenia liryczne moskwianina, szczególnie przywiązanego do jednego z placów stolicy. Wynurzenie bohatera lirycznego ilustrują takie cechy ludzi radzieckich, jak wylewność i uczuciowość, zaangażowanie emocjonalne w życiu społeczności. Analizę wiersza ułatwiłaby krótkka wzmianka o Dołmatowskim, współczesnym poecie radzieckim, autorze m. in. tekstu znanej piosenki *Любимый город*. Podręcznik nie zawiera, niestety, noty biograficznej.

Opowiadanie Bondariewa porusza problem ludzkiej wdzięczności. Ze względu na to, że główną postacią jest nauczycielka, warto omówić go w związku z Dniem Nauczyciela, mimo że autorzy podręcznika umieścili czytankę dopiero w § 13. Dla uczniów będzie to okazją do refleksji. Postać emerytowanej nauczycielki na pewno zainteresuje młodego czytelnika. Tekst mocno oddziałuje na sferę uczuciowo-moralną psychiki ucznia. Oddziaływanie to ułatwia język czytanki, przystępny i obrazowy.

Analogiczne problemy były poruszane w wielu czytankach w klasach młodszych. Dwa teksty umieszczone w podręczniku do klasy IV liceum

ogólnokształcącego są niejako sygnałem do powtórzenia poznanych utworów, do dokonania uogólnień. Formy pracy mogą tu być bardzo różnorodne. Ad 6. Piękno przyrody rosyjskiej potraktowane jest w podręczniku marginesowo. Problemowi temu nie poświęcono odrębnej jednostki metodycznej. Poświęcony przyrodzie wiersz Tiutczewa *Весенние воды* umieszczony jest w dziale *Задания* i jego omawianie zależy wyłącznie od dobrej woli nauczyciela. Byłoby wskazane szersze omówienie wiersza, tym bardziej, że jak wynika z układu podręcznika, może on być analizowany w okresie wiosennym. Doskonałym wprowadzeniem byłaby reprodukcja obrazu A. Sawrasowa *Грачи прилетели*. Analizę wiersza warto poprzedzić podaniem podstawowych wiadomości o autorze (nie ma jej w podręczniku). Wykazującym zainteresowanie uczniom można zalecić lekturę Tiutczewa w polskich przekładach Jastruna, Pollaka, Przesmyckiego, Tuwima. Utwór Tiutczewa oddaje burzliwe zmiany zachodzące w przyrodzie, która urzeka swoistym pięknem. Doskonała forma wiersza, barwne porównania i metafory, przystępny język sprawiają, że utwór Tiutczewa jest cenny dla ucznia zarówno z punktu widzenia językowego, jak i estetyczno-kulturoznawczego.

Z powyższej analizy treści kulturoznawczych podręcznika dla klasy IV liceum ogólnokształcącego wynika, że znajduje się w nim wiele cennego materiału, który dostarcza wiedzy o dawnej i współczesnej Rosji. Przeważają teksty literackie dostosowane do możliwości językowych ucznia. Utwory te są źródłem wiadomości o historii i teraźniejszości kraju, kształcą uczucia humanistyczne i wrażliwość estetyczną, stanowią bazę do różnorodnych ćwiczeń językowych. W porównaniu z dawnym podręcznikiem dla klasy XI liceum ogólnokształcącego zmianie uległ nie tylko dobór tekstów, ale i sposób ich opracowania. W nowym podręczniku umieszczono teksty literackie w oryginale oraz adaptowane opowiadania i dialogi mówiące o współczesności. Wprowadzenie ich do podręcznika jest słuszne, ponieważ, jak mówi J. Rusiecki, poznanie kultury danego narodu polega nie tylko na studiowaniu historii i literatury. Kultura to złożony zespół zjawisk, do których należy zaliczyć również instytucje społeczne i polityczne, zwyczaje, obyczaje, styl pracy i życia codziennego ludności. Współczesne teksty zamieszczone w podręczniku odgrywają niezwykle ważną rolę w praktycznym opanowaniu żywego języka rosyjskiego.

Podręcznik dla klasy IV posiada wiele zalet, nie pozbawiony jest jednak braków. W większości wypadków autorzy podręcznika nie określają, jaki materiał leksykalny ma być wprowadzony czy też utrwalony na lekcji. Rzadko również odwołują się oni do opracowywanego w przeszłości materiału kulturoznawczego. Nauczycielowi z dużą inwencją twórczą takie odwołanie się nie jest potrzebne, ale dla nauczycieli mniej doświadczonych stanowiłoby cenną inspirację metodyczną.

Autorzy (a raczej wydawcy) podręcznika nie ułatwiają także nauczycielowi i uczniom pracy w oparciu o obraz, ilustrację, portret. Zamieszczone

w książce ilustracje mają niewielkie wymiary i wykonane są w tonacji czarno-białej. Kształcenie umiejętności „odczytywania” dzieł malarzy i dostrzegania ich walorów artystycznych nie może odbywać się w oparciu o takie pomoce poglądowe.

Resumując stwierdzić należy, że podręcznik dla klasy IV liceum ogólnokształcącego na ogół dobrze spełnia zadanie zaznajamiania uczniów z kulturą rosyjską i radziecką. Nie znaczy to, iż nie powinien ulegać on ulepszeniom i modyfikacjom, które mogą znacznie podnieść jego walory metodyczne, językowe i kulturoznawcze.

Ядвига Гиль

СТРАНОВЕДЧЕСКИЕ ДОСТОИНСТВА УЧЕБНИКА РУССКОГО ЯЗЫКА ДЛЯ IV КЛАССА ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ЛИЦЕЯ

В статье рассматривается указанный в заглавии учебник с точки зрения заключенного в нем страноведческого материала и возможностей его использования на уроках. Автор отмечает правильный отбор произведений русской литературы XIX в. (Пушкина, Лермонтова, Гоголя, Герцена, Л. Н. Толстого), знакомящих школьников с историей русского общества и выдающимися его представителями, а также факт, что — в отличие от старого — в новом учебнике много места уделяется сегодняшнему дню советских людей и дружбе между народами Польши и Советского Союза. Автор статьи рассматривает также имеющуюся в учебнике систему упражнений, позволяющих учащимся воспринимать и усваивать заложенный в текстах страноведческий материал.

Jadwiga Gil

THE LOCAL-LORE VALUES OF THE MANUAL OF THE RUSSIAN LANGUAGE FOR THE FOURTH YEAR OF SECONDARY SCHOOL

The paper discusses the manual of the Russian language for the last year of secondary school from the viewpoint of the local-lore material contained in it. The author emphasizes the right choice of the Russian nineteenth-century literary texts (Pushkin's, Lermontov's, Gogol's, Herzen's, Leo Tolstoy's) which inform the pupils about the history of the Russian society and the personalities of its most eminent representatives. She states also the fact that, as opposed to the manual which was used before the School Reform, in the new text-book more attention is given to the everyday life of the Soviet people and the friendship and partnership between the inhabitants of Poland and USSR. The author of the paper deals as well with the system of exercises in the manual which enables the pupils to assimilate the local-lore material contained in the texts.